

Kahden valtion kansalaiset

Kansanedustajien, viranomaisten ja kansalaisjärjestötoimijoiden näkemyksiä kaksoiskansalaisuudesta

JUSSI RONKAINEN – PÄIVI HARINEN – JUHANI RAUTOPURO – PIRKKO PITKÄNEN

Johdanto

Kesäkuussa 2003 Suomessa tuli voimaan uusi kansalaisuuslaki (L 359/2003). Sen tärkein uudistus oli kaksoiskansalaisuuden laajempi hyväksyminen. Kaksoiskansalaisuus oli pitkään asema, jota kansallisvaltiot lähes yksimielisesti vastustivat, koska sen pelättiin rikkovan kansainvälistä tasapainoa, jossa jokainen ihminen kuuluu yhteen valtioon. Kaksoiskansalaisuuden pelättiin luovan valtioiden välisiä ongelmia esimerkiksi äänioikeuden käyttämisessä tai asepalveluksen suorittamisessa. Lisääntynyt kansainvälinen yhteistyö yhdessä ylikansallisen liikkuvuuden kasvun kanssa on kuitenkin muuttanut suhtautumista kaksoiskansalaisuuteen, ja sen hyväksyvien valtioiden määrä lisääntyy jatkuvasti. Nykyisin yli puolet kansallisvaltioista hyväksyy kaksoiskansalaisuuden jossain muodossa. Myös Euroopan unionin kehitys myötäilee sen laajempaa hyväksymistä. Kaksoiskansalaisuus on lyhyessä ajassa noussut tärkeäksi tutkimuksen ja poliittisen keskustelun kohteeksi, mutta suomalaisesta kaksoiskansalaisuudesta ei ole juuri julkaistua tutkimustietoa tai ei ainakaan kattavasti (ks. kuitenkin Harinen 2000 & 2001; Harinen & Ronkainen 2003; Ronkainen 2005).

Historiallisesti Suomi on kauan ollut maastamuuttomaa, jonka kansalaisuuden rakennusprosessia ovat viime aikoihin asti leimanneet kansallinen ja etnokulttuurinen protektionismi (Alasuutari & Ruuska 1999; Anttonen 1998, 357). Suomalainen kansalaisuus on perinteisesti yhdistetty suomalaisuuteen, valtion ja etnisyyden liittoon ja vahvaan oletukseen yhtenäiskulttuurista. Viimeksi kuluneella vuosikymmenellä maahan-

muutto Suomeen on kuitenkin lisääntynyt ja ulkomaalaisten suhteellinen osuus väestöstä kasvanut nopeammin kuin missään muussa läntisen Euroopan valtiossa. Lisääntyvä etninen ja kulttuurinen moninaisuus sekä Suomen mukanaolo Euroopan unionissa ja muissa kansainvälisissä järjestöissä ovat luoneet tarpeen kansalaisuuskäytäntöjen ja yhteisön jäsenyyden määritysten uudelleentarkastelulle (Lepola 2000). Suomalaisessa kansalaisuuskeskustelussa on ryhdytty painottamaan monikulttuurisuutta, monimuotoisuutta sekä aktiivista osallistumista (esim. Kansalaisvaukuttamisen politiikkaohjelma, 2005). Kansainvälisyyden korostuminen, ylikansallisen liikkuvuuden lisääntyminen sekä ennakoitu työvoimapula ovat tekijöitä, joiden vuoksi suomalaisen yhteiskunnan jäsenyys ja sen määritykset myös pysyvät yhteiskunnallisen mielenkiinnon kohteina.

Suomen uusi kansalaisuuslaki seurasi pitkälti kansainvälistä kehitystä ja erityisesti Ruotsin esimerkkiä; siellä kaksoiskansalaisuus hyväksyttiin jo vuonna 2001. Uudella kansalaisuuslailla Suomessa haluttiin varmistaa muun muassa se, että ns. Kansalaisuusyleissopimukseen olisi mahdollista liittyä ilman varauksia (Hallituksen ..., 2002; Kuosma 2003). Euroopan neuvoston vuonna 1997 hyväksymässä ja vuonna 2000 voimaan tullessa Kansalaisuusyleissopimuksessa EU-maat ensimmäisen kerran muuttivat suhtautumistaan kaksoiskansalaisuuteen kielteisestä varovaisen myönteiseksi. Taustatekijöinä kaksoiskansalaisuuden hyväksymisessä Suomessa olivat myös ulkosuomalaiset eli suomalaiset sukujuuret ja identiteetin omaavat entiset Suomen kansalaiset ja heidän jälkeläisensä, joita asuu Suomen ulkopuolella yli miljoona (Harinen & al. 2005).

Ulkosuomalaisyhteisö vaikutti aktiivisesti Ulkosuomalaisparlamentin kautta kaksoiskansalaisuuden hyväksymiseen.

Ennen uutta kansalaisuuslakia Suomessa suhtauduttiin kielteisesti etenkin aikuisten kaksoiskansalaisuuteen ja sitä pyrittiin rajoittamaan. Kaksoiskansalaisuus sallittiin kuitenkin jo ennen uutta kansalaisuuslakia joillekin 31.8.1966 jälkeen syntyneille henkilöille. Pääasiassa tämä on tarkoittanut kahta eri kansallisuutta edustavien vanhempien lapsia (esim. Harinen & Ronkainen 2003). Uuden kansalaisuuslain myötä kaksoiskansalaisuudessa otetaan huomioon erityisesti ulkosuomalaiset, vaikka sen maahanmuuttajien integroitumista ja laajemmin yksilön kansalaisoikeuksien kunnioittamista edistävät vaikutukset on myös otettu huomioon (Hallituksen ..., 2002; Kuosma 2003).

Uudistuneen lainsäädännön ja lisääntyvän kansainvälisen muuttoliikkeen vuoksi suomalaisuuden kuva on muuttumassa aiempaa monimuotoisemmaksi. Tilanne vaatii uudenlaista pohdintaa ja toimintaa koko yhteiskunnan mitassa. Kaksoiskansalaisuus on yksi yritys vastata kansainvälistyvän yhteiskunnan haasteisiin. Kaksoiskansalaisuuden mukanaan tuomat uudet mahdollisuudet ja myös mahdolliset uhat tulevat esille käytännön toiminnassa; juridinen kansalaisuus muuttaa myös sosiokulttuurisen yhteisön jäsenyyden ehtoja. Useamman kansalaisuuden salliminen laajentaa yksilöiden mahdollisuuksia, mutta asettaa samalla uusia ehtoja kansalaisuuspolitiikalle ja -käytännöille. Poliittiset päättäjät ja päätöksiä toimeenpanevat viranomaiset ovat keskeisessä roolissa näitä käytäntöjä ja suomalaisen yhteiskunnan jäsenyyttä määriteltäessä.

Tässä artikkelissa analysoidaan suomalaisten kansanedustajien, valtionhallinnon viranhaltijoiden ja keskeisissä kansalaisjärjestöissä toimivien henkilöiden näkemyksiä kaksoiskansalaisuudesta. Artikkelin perustuu kyselyyn, joka lähetettiin eri toimijaryhmien edustajille keväällä 2004.¹ Kaksoiskansalaisuuteen liittyviä asenteita ei ole aiemmin tutkittu, joten artikkeli perustuu pioneiritutkimukseen. Etsimme vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Miten eri toimijaryhmät suhtautuvat kaksoiskansalaisuuteen oikeudellisenä asemana? Mitä poliittisia ja sosiaalisia oikeuksia ja velvollisuuksia he ovat valmiita liittämään kaksoiskansalaisuuteen ja millä ehdoilla?

Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimustehtävät

Artikkelin kiinnostus kohdistuu yhtäältä kansanedustajien, viranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden yleiseen suhtautumiseen kaksoiskansalaisuuteen ja toisaalta heidän näkemyksiinsä kaksoiskansalaisuuden mahdollistamista oikeudellisista, poliittisista, taloudellisista ja sosiaalisista jäsenyyksistä. Pohdimme myös tutkimukseen osallistuneiden, kansalaisuusasioiden parissa toimivien vastaajien kaksoiskansalaisuudelle asettamia ehtoja. Oikeudellisenä asemana kaksoiskansalaisuus mahdollistaa yksilön täysivaltaisen jäsenyyden useassa valtiossa, ja tämän on ajoittain nähty aiheuttavan ongelmia niin käytännön elämässä kuin identiteettiin ja lojaalisuuteenkin liittyvissä asioissa (Aleinikoff & Klusmeyer 2002; Hansen & Weil 2002; Martin & Hailbronner 2003). Tutkimuksessa tarkastellaan, keille ja millä ehdoilla tutkimamme suomalaiset toimijat itse olisivat valmiita myöntämään tämän uuden ja avoimemmin hyväksytyt aseman.

Kansalaisuuden määrittelemme oikeudellisen aseman lisäksi poliittisen, taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen yhteisön jäsenyydeksi sekä tasa-arvoisia integroitumisen ja osallistumisen mahdollisuuksia edellyttäväksi asemaksi. Poliittinen jäsenyys kiinnittyy Suomessa keskeisimmin äänestämiseen ja vaalikelpoisuuteen. Tarkastelemme, kuinka vastaajat liittävät nämä poliittiset oikeudet kaksoiskansalaisiin. Koska kaksoiskansalaisuuteen liittyä lähtökohtaisesti oletus ei-pysyvistä asumisesta maassa ja mahdollisesti myös sukukuloinnista kahden maan välillä (esim. Harinen & Ronkainen 2003), analysoimme myös

¹Artikkelissa esitetty tutkimus on osa Euroopan komission rahoittamaa kansainvälistä vertailevaa tutkimushanketta *Dual Citizenship, Governance and Education: a Challenge to the European Nation-State (DCE)*. Joensuun yliopiston johdolla vuosina 2002–2005 toteutettavassa hankkeessa tutkitaan kaksoiskansalaisuuteen liittyviä säästöjä sekä poliitikkojen, viranomaisten ja kansalaisten suhtautumista kaksoiskansalaisuuteen Suomessa, Virossa, Britanniassa, Saksassa, Ranskassa, Portugalissa, Israelissa ja Kreikassa. Kirjoittajista Pirkko Pitkänen on tutkimushankkeen johtaja ja Päivi Harinen ja Jussi Ronkainen tutkijoita. Juhani Rautopuron rooli on painottunut aineiston analysointiin ja tulosten raportointiin. Ks. tutkimushankkeesta lisää <http://www.joensuu.fi/dce>. Kaksoiskansalaisuudella voidaan tarkoittaa esim. Suomen ja EU:n kansalaisuutta, mutta tässä käytämme käsitettä ainoastaan viittaamalla usean valtion kansalaisuuteen.

kaksoiskansalaisille sallittavaa ”liikkumavaraa” eli sitä, kuinka kauaksi esimerkiksi suomalaisten kansalaisoikeuksien ja -velvollisuuksien nähdään kulkevan yksittäisten kaksoiskansalaisten mukana (esim. Jackson 2001, 146–151).

Sosiaalinen ja taloudellinen yhteisön jäsenyys määrittyy Suomessa erityisesti pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan kontekstissa. Sosiaaliset ja taloudelliset oikeudet on kytketty pääasiassa asuinpaikkaan, ja niihin ovat ainakin periaatteellisella tasolla oikeutettuja niin kansalaiset kuin myös ei-kansalaiset. Kulttuurisena yhteisönä Suomea on pidetty etnokulttuurisesti protektionistisena, ja kaksoiskansalaisuuskin liitetään useimmiten ulkosuomalaisiin (Harinen & al. 2005). Suomalaisten viranomaisten asenteita esimerkiksi monikulttuurisuuteen ja maahanmuuttajiin on tutkittu jonkin verran, ja tuloksissa on tullut esiin ksenofobiaa, ennakkoluuloja ja stereotyyppisiä asenteita (Pitkänen & Kouki 1999 & 2002; ks. myös Hautaniemi 2004). Tutkimukset ovat tuoneet esiin myös suomalaisten kansalaisuuskäsitteiden itsestään selvinä otettuja ja ulossulkevia piirteitä (esim. Gordon & al. 2000). Koska kaksoiskansalaisiin liitetään usein moni- tai erikulttuurisuus (Ronkainen 2005), samanlainen vierauden vastustaminen voi kohdistua myös heihin. Tarkastelemme, näkyykö etnisen ja kulttuurisen suomalaisuuden korostaminen siinä, miten tutkittavat liittyvät – tai ovat liittämättä – poliittisia, sosiaalisia ja taloudellisia oikeuksia kaksoiskansalaisuuteen.

Tutkimusaineiston analyysia ohjasi pitkälti vertailu kolmen keskeisen toimijaryhmän välillä. Näiden asema kaksoiskansalaisuuskysemissä on monitasoinen. Kansanedustajat ja lainvalmistelutehtävissä toimivat virkamiehet laativat ja asettavat juridiset puitteet, joiden sisällä viranomaiset toteuttavat työtään. Virkamiehet kohtaavat konkreettisia kansalaisuuteen liittyviä kysymyksiä (hyvinvointi, sosiaaliturva, koulutusmahdollisuudet, oikeudet ja velvollisuudet tehdä palkkatyötä jne.) jatkuvasti omassa arkisessa toiminnassaan ja saavat näin ajankohtaista tietoa oikeuksien toteutumisesta tai toteutumatta jäämisestä. Kansalaisjärjestötoimijat taas kohtaavat yksittäisiä maahanmuuttajia ja kaksoiskansalaisia ei-muodollisissa ja ei-institutionaalisissa tilanteissa. Siksi heidän tietämyksensä asioista on arvokasta. Lisäksi järjestötoimintaan liittyy yleensä ajatus jonkin asian ”ajamisesta”, jolloin kolmannen sektorin toimijoilla on asioista omat poliittiset näkemyksensä.

Eri toimijaryhmien vastauksia on käsiteltävä ensinnäkin heidän institutionaalisesta positioistaan lausuttuina näkemyksinä. Poliitikot ja viranomaiset eivät kuitenkaan tee työtään vain jostakin asemasta käsin ja laissa ilmaistujen periaatteiden ohjaamina, vaan heillä on myös henkilökohtaisia näkemyksiä, mielipiteitä ja suhtautumistapoja, jotka vaikuttavat siihen, miten valmiita he ovat kohtaamaan ja käsittelemään esimerkiksi yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia ja millaisia ratkaisuja he päivittäisessä työssään tekevät. Jos toimijaryhmien välillä on asioista hyvin eriäviä näkemyksiä, jotka vaikuttavat esimerkiksi yksittäisten kaksoiskansalaisten elämään, tilannetta ei voi pitää kaksoiskansalaisten kannalta hyvänä. Muita vastaajia ryhmitteleviä taustamuuttujia olivat sukupuoli, koulutus ja se, kuinka usein he omassa työssään joutuivat tekemisiin kaksoiskansalaisuuden kanssa. Viimeksi mainitun taustatekijän avulla haluttiin selvittää omien kokemusten yhteyttä kaksoiskansalaisuuteen suhtautumiseen.

Analyyisin periaatteet

Tutkimuksen kohdejoukkona olivat ne valtionhallinnon viranhaltijat, kansanedustajat ja kansalaisjärjestöjen edustajat, jotka ovat työssään tekemisissä kaksoiskansalaisuuden ja yleisemmin kansalaisuuteen liittyvien asioiden kanssa. Perusjoukosta suoritettiin systemaattinen otanta siten, että aakkosjärjestykseen asetetuista viranomaisista, kansanedustajista ja kansalaisjärjestöjen edustajista poimittiin kustakin ryhmästä 2/3 mukaan otokseen². Kansanedustajat valikoitiin ulkoasiain-, hallinto-, puolustus-, työ- ja tasa-arvo-, sivistys- sekä suuren valiokunnan jäsenistä ja varajäsenistä. Viranomaisten perusjoukkoon kuului ne ulkomaalaisviraston kansalaisuus- ja maahanmuuttolinjan, sisäasiainministeriön, työministeriön, opetusministeriön ja opetushallituksen sekä ulkoasiainministeriön viranhaltijat, jotka työssään ovat tekemisissä kansalaisuus- ja maahanmuuttoasioiden kanssa. Kansalaisjärjestötoimijoita tutkimuksessa edustivat Etnisten suhteiden neuvottelukunnan jäsenet ja varajäsenet sekä

²DCE-hankkeessa tarkoituksena oli vertailla eri maiden aineistoja. Vertailun mahdollistamiseksi aineistot tuli kerätä samalla tavalla. Koska eräissä DCE-tutkimusprojektiin osallistuneissa maissa kokonaisuus ei ollut mahdollinen, kaikissa maissa tuli suorittaa otanta. Tämän vuoksi otanta suoritettiin myös Suomessa varsinkin pienestä perusjoukosta huolimatta.

Suomi-Seuran ja Ihmisoikeusliiton työntekijät ja johtokunnan jäsenet.

Tutkimus suoritettiin postikyselynä kevään 2004 aikana. Lomakkeita lähetettiin yhteensä 253. Virkamiehistä kyselyyn sai 93, kansanedustajista 89 ja kansalaisjärjestöjen edustajista 71 henkilöä. Kyselyyn vastasi 97 henkilöä, joista 50 oli virkamiehiä, 26 kansalaisjärjestöjen edustajia ja 21 kansanedustajia. Kyselyn vastausprosentti oli vain 39,4. Katoanalyysissa käytettiin logistista regressioanalyysia: vastaajan organisaatiotausta oli tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä vastaamiseen ($p < .001$). Tämä näkyi käytännössä siinä, että kyselylomakkeen saaneista kansanedustajista kolme neljäsosaa ei vastannut.

Kohdejoukon erityisluonteen vuoksi saatujen vastausten kokonaismäärä on tyydyttävä, vastausprosentin alhaisuudesta huolimatta³, sillä erityisryhmäkyselyissä vastausprosentti jää yleisesti väestökyselyitä vaatimattomammaksi (ks. esim. Ruostetsaari 1992; Blomberg-Kroll 1999). Alhainen vastausprosentti ja erityisesti kansanedustajien vähäinen vastaaminen on kuitenkin otettava huomioon, eikä tuloksia tule yleistää vastaajajoukon ulkopuolelle. Tutkimuksen pioneeri luonteen ja ilmiön ajankohtaisuuden vuoksi tuloksia voidaan kuitenkin pitää tärkeinä.

Kansanedustajien laimeaa osallistumista tutkimukseen selittää kiireen lisäksi se, että kaksoiskansalaisuus on Suomessa vielä uusi ja outo asia, eikä siitä ole juuri käytännön kokemuksia. Koska monet kansanedustajat ilmaisivat tietämättömyytensä kaksoiskansalaisuuteen liittyvistä kysymyksistä, on syytä pysähtyä kysymään, millä tiedoilla he olivat päättämässä vuotta aiemmin uudesta kansalaisuuslaista, jonka tärkein uudistus

³Viroa lukuun ottamatta vastausprosentti jäi kaikissa muissa tutkimukseen osallistuneissa maissa vielä Suomessakin toteutunutta alhaisemmaksi. Virossa korkeampi vastausprosentti on perusteltavissa sillä, että aineisto hankittiin henkilökohtaisten haastattelujen avulla. Koska kysymyksessä oli kansainvälinen vertailtava tutkimus, kyselyn teemat oli pidettävä varsin yleisellä tasolla, eivätkä kaikki kysymykset olleet suomalaisesta näkökulmasta tarkastellen selkeitä tai kaikkein keskeisimpiä. Tätä voidaan pitää yhtenä syynä alhaiseen vastausprosenttiin. Kansainväliset vertailtavat tutkimukset tuovat mukanaan ongelmia esimerkiksi siinä, että monet käsitteet ja kontekstit ovat kansallisia ja poikkeavat toisistaan (Harkness & al. 2003). Tämä otettiin huomioon lomaketta suomennottaessa, mutta joitakin epäselvyyksiä kuitenkin jäi, koska vertailtavuuden vuoksi eri maissa koottujen aineistojen tuli olla mahdollisimman identtisiä.

oli kaksoiskansalaisuuden hyväksyminen. Seuraavista tutkittavien kommentista käy hyvin ilmi, kuinka näinkin keskeinen yhteiskunnallinen uudistus oli monilta jäänyt lähes täysin huomaamatta tai ainakin pohtimatta:

”Kaksoiskansalaisuuteen liittyvät kysymykset eivät ole minulle kovin tuttuja.” (Kansalaisjärjestön edustaja, nainen.)

”Asia ei ole minulle kovin tuttu. Vastasin lähinnä tuntemusten mukaan.” (Kansanedustaja, mies.)

”En ole perehtynyt asiaan joten en katso olevani pystyvä vastaamaan kysymyksiin.” (Valtionhallinnon viranhaltija, nainen.)

Tutkimusaineistoa analysoitaessa vastaajien taustatietoja kuvattiin pääsääntöisesti frekvenssi- ja prosenttiosuuksilla sekä tavallisimmilla kuvailevilla keski- ja hajontaluvuilla. Asenneväittämiä osalta informaatiota tiivistettiin summamuuttujiksi (keskiarvomuuuttujiksi) pääkomponenttianalyysin avulla. Asenneväittämistä muodostettiin ensin pääkomponentit vinokulmaisella rotaatiolla (pääkomponenttien mahdollinen korrelaatio otettiin huomioon) ja summamuuttujat muodostettiin pääkomponenttianalyysin päälatausten avulla. Summamuuttujien sisäistä yhdenmukaisuutta tarkasteltiin Cronbachin alfa-kertoimella (Affi & Clark 1996; Nummenmaa & al. 1997).

Laadullisten muuttujien (esimerkiksi sukupuoli ja asenneväittämät) keskinäisiä riippuvuuksia tarkasteltiin perinteisellä khiin neliö -testillä, ja mikäli testin ehdot eivät täytyneet, käytettiin Monte Carlo -simulointiin perustuvaa testausta (Mehta & Patel 1996). Laadullisten muuttujien keskinäisten riippuvuuksien testauksessa käytettiin McNemarin testiä (Siegel & Castellan 1989) tilanteissa, joissa testattiin vastaajien asenteita samaan väittämään kahdessa eri kontekstissa (tässä = kahdessa eri valtiossa). Ryhmäkohtaisten erojen vertailu suoritettiin t-testillä sekä yksisuuntaisella varianssianalyysillä. Kaksisuuntaista varianssianalyysia käytettiin analysoitaessa taustamuuttujien (professionaalinen asema, koulutus, sukupuoli) yhdysvaikutusta joihinkin aineistosta laskettaviin summamuuttujiin. Avomiini kysymyksiin saadut vastaukset luokiteltiin laadullista sisälönanalyysia käyttäen.

Kyselyyn vastanneet

Taulukossa 1 on esitetty perustiedot vastaajista organisaatioryhmittäin.

Kyselyyn vastanneista naisia oli 54,6 prosenttia ja miehiä 45,5 prosenttia. Kuten taulukosta 1

Taulukko 1. Perustiedot vastaajista

	Kansanedustajat	Viranomaiset	Kansalaisjärjestöjen edustajat	Yhteensä
sukupuoli				
mies	15	20	9	44
nainen	6	30	17	53
tieto puuttuu	0	0	0	0
ikä (vuotta)				
alle 35	3	14	6	23
35–44	5	7	6	18
45–54	6	20	5	31
55 ja yli	6	9	9	24
tieto puuttuu	1	0	0	1
koulutus				
ei korkeakoulututkintoa	6	10	3	19
alempi korkeakoulututkinto	0	2	3	5
ylempi korkeakoulututkinto	11	37	16	64
tutkijakoulutusaste	4	1	4	9
tieto puuttuu	0	0	0	0
kuinka usein kohtaa kaksoiskansalaisia työssään				
päivittäin	0	9	3	12
viikoittain	2	10	5	17
kuukausittain	3	7	5	15
vuosittain	5	6	4	15
ei tiedä	10	14	9	33
tieto puuttuu	1	4	0	5
yhteensä	21	50	26	n = 97

huomataan, vastanneista kansanedustajista enemmistö (71,4 %) oli miehiä, kun taas muissa toimijaryhmissä – viranomaisista 60,0 prosenttia ja kansalaisjärjestötoimijoista 65,4 prosenttia – enemmistö oli naisia. Vastaajien keski-ikä oli 46 vuotta (keskihajonta 11,4 vuotta); nuorin vastaaja oli 20-vuotias ja vanhin 69-vuotias. Vastaajat olivat varsin korkeasti koulutettuja, sillä 75,3 prosentilla heistä oli ylempi korkeakoulututkinto tai akateeminen jatkotutkinto.

Vain neljällä vastaajalla (4,2 %) oli itsellään kaksoiskansalaisuus. Noin kolmannes (31,5 %) vastaajista ilmoitti kohtaavansa joko päivittäin tai viikoittain työssään kaksoiskansalaisia. Yli kolmannes (35,9 %) kuitenkin vastasi, ettei tiedä, onko kohdannut kaksoiskansalaisia työssään, ja viisi vastaajaa jätti kyseisen kohdan lomakkeessa tyhjäksi. Kaksoiskansalaisuus on asia, jonka voi halutessaan salata, ja tällöin esimerkiksi viranomaiset eivät tiedä olevansa tekemisissä kaksoiskansalaisen kanssa. Asia nousi esille myös lomakkeen avoimiin kohtiin kirjatuihin vastauksiin: ”Kaksoiskansalaisuus ei välttämättä ole viranomaisten tiedossa ...”, totesi yksi vastaaja.

Erityisiä haasteita näki kaksoiskansalaisuuden aiheuttavan työssään vain noin neljännes (24,7

%) vastaajista. Eniten haasteita aiheuttivat oleskelulupa-asiat sekä kansalaisuuksien tarkistaminen ja määrittäminen. Pieni osa vastaajista ilmoitti, pitkälti omia tehtäväalueitaan myötäillen, kaksoiskansalaisuuden aiheuttavan erityishaasteita koulutukseen, sosiaalipalveluihin, yhteiskuntasuhteisiin ja asumiseen liittyvissä asioissa sekä työllistymisen ja poliittisen toiminnan kysymyksissä. Avoimissa vastauksissa vastaajat ilmoittivat kaksoiskansalaisuuden näkyvän erilaisissa ulkosuomalaisia koskevissa asioissa sekä yleisesti kaksoiskansalaisuuden saamiseen ja vaikutuksiin liittyvissä kysymyksissä. Vastaajat myös mainitsivat, että kaksoiskansalaisuus ei juuri näy käytännön työssä, koska se on uusi ja vielä kohtalaisen harvinainen asema.

Oikeuttava ja velvoittava kansalaisuus

Kaksoiskansalaisuuden myöntämisen rajat

Kansalaisuus on monikerroksinen asia, samoin kansalaisena toimiminen ja poliittinen kansalaisvaikuttaminen. Seuraavaksi sivutaan vain joitakin keskeisiä ja yleisellä tasolla määrittyviä poliittisen ja oikeudellisen kansalaisuuden puolia, lähin-

Taulukko 2. Suhtautuminen kaksoiskansalaisuuden myöntämiseen liittyviin väitteisiin (samaa mieltä väitteiden kanssa olevien prosentiosuudet)

Kaksoiskansalaisuus...	%
tulee sallia	93,7
on myönteinen asia, jota tulee edistää	86,0
pitäisi myöntää maassa pitkään asuneiden maahanmuuttajien jälkeläisille	83,9
ei pitäisi olla myönnettävissä henkilölle, joka on ollut laittomasti useamman valtion kansalainen	74,7
pitäisi myöntää EU-maista tuleville maahanmuuttajille	71,4
pitäisi myöntää maahanmuuttajille, joiden työvoimaa tarvitaan	64,8
pitäisi myöntää EU:n ulkopuolisista maista tuleville maahanmuuttajille	61,1
pitäisi olla mahdollinen kaikille hakijoille	51,7
pitäisi kieltää, koska kaksoiskansalaiset ovat loaaleja toiselle valtiolle	5,4

nä kansalaisuuden myöntämistä ja parlamentaariseen päätöksentekojärjestelmään osallistumista. Taulukossa 2 on esitelty vastaajien suhtautuminen joihinkin kaksoiskansalaisuuden myöntämiseen liittyviin yleisiin väittämiin. Kaksoiskansalaisuuden myöntämistä pohdittaessa on syytä muistaa, että mikään valtio ei sinänsä voi myöntää kaksoiskansalaisuutta, vaan ainoastaan hyväksyä käytännön, jonka mukaan yksilö voi olla myös toisen valtion kansalainen.

Yleisesti ottaen kaikkien vastaajaryhmien suhtautuminen kaksoiskansalaisuuteen oli myönteistä ja uutta kansalaisuuslakia myötäilevää. Peräti 93,7 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että kaksoiskansalaisuus tulee sallia. Eri organisaatioiden edustajien näkemykset poikkesivat kuitenkin toisistaan ($.039 < p < .050$), ja muutaman virkamiehen mielestä kaksoiskansalaisuutta ei pitäisi sallia lainkaan. Vastaajat olivat valmiita hyväksymään kaksoiskansalaisuuden myös erilaisille hakijoille, joskin myöntämistä pidettiin erityisen tärkeänä pitkään maassa asuneiden maahanmuuttajien jälkeläisille. Kaksoiskansalaisuutta hakevilta odotettiin kiinteitä ja ”aitoja” siteitä Suomeen, ja vaikka asemaa ei oltukaan valmiita myöntämään avoimesti kaikille hakijoille, niin kuitenkin kaikille niille, jotka täyttävät Suomen kansalaisuudelle asetetut edellytykset:

”Kaksoiskansalaisuus tulisi sallia kaikille niille, joiden edellytykset kansalaisuuden saamiseksi täyttyvät.” (Valtionhallinnon viranhaltija, nainen.)

”Kaikille henkilöille, jotka ovat asuneet Suomessa pysyvästi useita vuosia, jotka hallitsevat kielen ja pysyvät elättämään itsensä täällä. Ulkomailla asuvilta hakijoilta olisi vaadittava jokin side Suomeen (esim. kielitaito).” (Kansalaisjärjestön edustaja, nainen.)

Vain 5,4 prosenttia vastaajista katsoi, että kaksoiskansalaisuus pitäisi kieltää mahdollisen lojallisuusongelman vuoksi; tämä on ainakin retorisesti usein nostettu kaksoiskansalaisuuden vastustamisen argumentiksi (esim. Hansen & Weil 2002; Aleinikoff & Klusmeyer 2002). Kun kyselylomakkeessa liitettiin kaksoiskansalaisehdokkaiisiin (tai heidän kuvitteelliseen menneisyyteensä) kielteinen tai jopa rikollinen ominaisuus – laitton usean valtion kansalaisuuden pitäminen –, vastaajien kanta kaksoiskansalaisuuden myöntämiseen jyrkkeni: kolme neljäsosaa katsoi, että kaksoiskansalaisuutta ei tulisi myöntää tällaiseen rikokseen syyllistyneelle.

Kaksoiskansalaisuus liitetään Suomessa useimmiten ulkosuomalaisiin ja myös Suomen uusi kansalaisuuslaki on suosiollisempi Suomesta muuttaneille paluumuuttajille kuin muille mahdollisille kaksoiskansalaisuutta havitteleville (Harinen & al. 2005). Tutkimukseen osallistuneiden suhtautuminen kaksoiskansalaisuuden myöntämiseen ei kuitenkaan yleisellä tasolla ollut puolueellista. Sen myöntämistä erityisesti tai ainoastaan ulkosuomalaisille koskevista väittämistä muodostettiin summamuuttuja ”vain suomalaisille”, johon sisällytettiin väittämät ”Kaksoiskansalaisuuden tulee koskettaa vain ulkosuomalaisia eikä esimerkiksi Suomessa asuvia ulkomaalaisia”, ”Kaksoiskansalaisuus tulee sallia vain sellaisille henkilöille, joilla on suomalainen identiteetti” ja ”Kaksoiskansalaisuus tulee myöntää vain henkilöille, joilla on aito side Suomeen” (Cronbachin alfa = .58)⁴. Summamuuttujan keskiarvo oli 3,03 ja keskihajonta ,70 asteikolla 1–4, jossa 1 = täysin samaa mieltä ja 4 = täysin eri mieltä. Vastaajien suhtautuminen vain ”suomalaisille” tarkoitettuun kaksoiskansalaisuuteen oli siis varsin negatiivista.

Vastauksia sävytti kuitenkin sukupuolten välinen tilastollisesti merkitsevä ero: tutkimukseen osallistuneet miehet rajaisivat naisia selkeästi useammin kaksoiskansalaisuuden vain ulkosuomalaisille tai itsensä suomalaisiksi kokeville ($p = .005$). Sukupuolella ja vastaajan professionaalilla asemalla ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhdysvaikutusta. Kysyttäessä avoimella kysymyksellä, mille ryhmälle kaksoiskansalaisuus tulisi sallia, nousivat useimmin esiin ulkosuomalaiset.

Taulukko 3. Suhtautuminen kaksoiskansalaisuuteen

Avoin kaksoiskansalaisuus	Suljettu kansalaisuus
<p>Kaksoiskansalaisuus... pitäisi myöntää EU-maista tuleville maahanmuuttajille pitäisi myöntää maahanmuuttajille, joiden työvoimaa tarvitaan pitäisi myöntää EU:n ulkopuolisista maista tuleville maahanmuuttajille pitäisi myöntää maassa pitkään asuneiden maahanmuuttajien jälkeläisille on myönteinen asia, jota tulisi edistää tulee sallia Cronbachin alfa = .87 Keskiarvo = 1,91 Mediaani = 1,83 Keskihajonta = ,67</p>	<p>Kaksoiskansalaisuus... ei ole myönteinen asia, eikä sitä pidä edistää ei tulisi sallia ei pitäisi olla mahdollinen kaikille hakijoille pitäisi kieltää, koska kaksoiskansalaiset ovat lojaaleja toiselle valtiolle ei pitäisi olla myönnettävissä henkilölle, joka on ollut laittomasti useamman valtion kansalainen Cronbachin alfa = .64 Keskiarvo = 2,95 Mediaani = 3,00 Keskihajonta = ,50</p>
<p>Vastaukset asteikolla 1–4, jossa 1 = täysin samaa mieltä ja 4 = täysin eri mieltä.</p>	

Kyselylomakkeen yleisistä kaksoiskansalaisuuteen suhtautumista mittaavista muuttujista muodostettiin kaksi summamuuttujaa, jotka kuvaavat kahta erilaista ulottuvuutta kaksoiskansalaisuuteen: ”avoin kaksoiskansalaisuus” ja ”suljettu kansalaisuus”. Summamuuttajat reliabiliteetikertoimiseen ja keskeisine tunnuslukuineen on esitelty taulukossa 3.

Summamuuttuja ”avoin kaksoiskansalaisuus” kuvaa suhtautumista, jossa korostuvat kaksoiskansalaisuuden myöntäminen monenlaisille hakijoille ja kaksoiskansalaisuus hyväksytyinä, myönteisenä ja edistettävänä asiana. ”Suljettu kansalaisuus” -summamuuttuja puolestaan sisältää käsityksen kansalaisuudesta vartioitavana ja mieluusti yhteen valtioon kiinnittyvänä asiana. Ulottuvuuteen liittyy myös kaksoiskansalaisuuden vastustaminen. Koko aineiston tasolla tarkasteltuna suhtautuminen kaksoiskansalaisuuteen oli huomattavasti useammin avointa ja positiivista kuin torjuvaa ja kielteistä, kuten taulukon 3 kuvailevista tunnusluvuista voi havaita. Summamuuttujien testaus vastaajien professionaalisen aseman suhteen ei osoittanut tilastollisesti merkitseviä eroja, joskin kansalaisjärjestötoimijoiden kohdalla molempien summamuuttujien keskiarvot kertoivat vielä muitakin vastaajaryhmiä myönteisemmästä asennoitumisesta. Vastaajat, joilla ei ollut korkeakoulututkintoa, olivat hieman muita enemmän avointa kaksoiskansalaisuutta vastaan. Tutkimukseen osallistuneet miehet olivat kuitenkin naisia selkeästi enemmän suljetun kansalaisuuden puolestapuhujia ($p < .001$). Sukupuolella, koulutuksella ja vastaajan professionaalilla asemalla ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhdysvaikutusta.

Asepalvelus on perinteisesti nähty kansalaisen ja valtion suhteen keskeiseksi lojaalisuuden mittariksi ja myös yhdeksi syyksi vastustaa kaksoiskansalaisuutta (Ronkainen 2005). Vastaajilta kysyttiinkin, aiheuttaako asepalvelus kaksoiskansalaisuuskontekstissa ongelmia Suomen ja muiden valtioiden välille. Vaikka vastaajat mainitsivat, että valtioiden välillä voi teoriassa syntyä intressiristiriitoja, asepalveluksen ei koettu aiheuttavan merkittäviä ongelmia. Vastaajien mielestä asepalvelus näkyy pikemminkin yksilötasolla, jolla kansalaisuuksilla voidaan ”pelata” (Harinen 2000) esimerkiksi niin, että asepalvelukselta vältyttäisiin:

”... kaksoiskansalaisuutta saatetaan käyttää keinona pakoilla asevelvollisuutta. Tosin Suomessa asuva Suo-

⁴Summamuuttujan ”vain suomalaisille” reliabiliteetti (.58) on alhainen. Vaikka varsinaisia standardeja reliabiliteetikertoimien minimiarvoista ei ole olemassa, on tämä syytä ottaa huomioon. Haastattelututkimuksiin sisältyy usein niin paljon satunnaistekijöistä johdettavaa mittausvirhettä, että reliabiliteetti ei nouse niin korkeaksi kuin toivotaan, mutta laskettaessa osioiden arvoja yhteen satunnaisvirheet kumoavat toisiansa ja tulos tarkentuu. ”Vain suomalaisille” -summamuuttujan reliabiliteettikerroin 0.58 tarkoittaa käytännössä sitä, että osioiden keskimääräiset korrelaatiokerroimet ovat selvästi alle 0.50:n luokkaa (Alkula & al. 1994, 100; Nummenmaa & al. 1997, 201–203). Tässä tapauksessa reliabiliteettiä on pidetty käytön kannalta riittävänä ja muodostettuja summamuuttujia teoriain kannalta tärkeinä.

Taulukko 4. Suhtautuminen kaksoiskansalaisten vaalioikeuteen ja -kelpoisuuteen

	Asuinvaltiossa		Toisen kansalaisuuden valtiossa	
	Kyllä, %	Ei, %	Kyllä, %	Ei, %
Kaksoiskansalaisten...				
tulee voida äänestää valtiollisissa vaaleissa	100,0	0,0	62,4	37,6
tulee voida äänestää paikallisvaaleissa	100,0	0,0	38,5	61,5
tulee voida asettua ehdolle paikallisvaaleissa	100,0	0,0	30,4	69,6
tulee voida asettua ehdolle valtiollisissa vaaleissa	92,6	7,4	48,4	51,6

men ja jonkin vieraan maan kansalainen käy Suomen armeijan, ellei ole jo suorittanut toisen maan asepalvelusta.” (Valtionhallinnon viranhaltija, mies.)

”Suomen kansalaisuutta haetaan kylläkin aika usein, jottei jouduttaisi esim. armeijaan Venäjällä tai Turkissa.” (Valtionhallinnon viranhaltija, nainen.)

Kaksoiskansalaisuutta oikeudellisena asemana on vältely myös siksi, että sen on ajateltu tuovan mukanaan ongelmia kaksoiskansalaisten diplomaattisessa suojelussa (Aleinikoff & Klusmeyer 2002, 33–34; Martin & Hailbronner 2003). Suomalaisista kansalaisuusasioiden parissa työskentelevistä vastaajista vain 6,5 prosenttia oli kohdannut tällaisia ongelmia. Eräs tutkimukseen osallistunut virkamies mainitsi kuitenkin tapauksen, jossa kaksoiskansalaisten diplomaattinen suojele ei ollut mahdollista: ”Suomi ei ole voinut antaa diplomaattista suojelua kansalaisuusvaltiossaan (muussa kuin Suomessa) oleskelevalle, jolla on oleskeluvaltion kansalaisuus. Suomi ei voinut auttaa lapsen kidnappauksessa.”

Kaksoiskansalaisten äänioikeus ja vaalikelpoisuus

Eksplisiittisesti kansalaisen poliittiset oikeudet tulevat näkyviksi mahdollisuuksina olla mukana vallanjakojärjestelmässä ja osallistua sen päätöksentekoprosesseihin. Poliittiseen jäsenyyteen integroitumisen perimmäisin ehto liittyy oikeuteen äänestää ja asettua ehdokkaaksi sekä valtiollisissa että paikallisissa vaaleissa. Kunnallispolitiikkaan osallistuminen ei edellytä Suomessa kansalaisuutta, mutta valtiollisissa vaaleissa vasta kansalaisuus takaa oikeuden äänestää tai asettua ehdokkaaksi. Täysiä poliittisia oikeuksia ei ole haluttu antaa ulkomaalaisille erilaisiin turvallisuussuhkiin ja poliittisen järjestelmän jatkuvuuteen liittyvistä syistä (Lepola 2004). Samat uhat on yhdistetty myös kaksoiskansalaisuuteen. Yksilön kannalta kaksoiskansalaisuuden salliminen henkilölle, joka ei halua luopua tai pysty luopumaan toi-

sen maansa kansalaisuudesta, on merkittävä askel kohti hänen osallisuuttaan suomalaiseen poliittiseen päätöksentekojärjestelmään.

Taulukosta 4 on nähtävissä, että kaksoiskansalaisille sallittavat poliittiset oikeudet kiinnittyvät ensinnäkin hyvin vahvasti asuinvaltion ja asuin-kunnan päätöksentekojärjestelmään osallistumiseen: kaikkien vastaajien mielestä kaksoiskansalaisilla tulee olla oikeus äänestää asuinvaltion sekä valtiollisissa että paikallisvaaleissa ja myös asettua ehdolle asuinvaltion paikallisvaaleissa. Taulukossa 4 asuinvaltiolla tarkoitetaan valtiota, jossa kaksoiskansalainen asuu ja jonka kansalainen hän on. Toisen kansalaisuuden valtiolla tarkoitetaan sitä valtiota, jonka kansalaisuus kaksoiskansalaisella on, mutta jossa hän ei asu pysyvästi. Olemme keskittyneet asuinvaltioon ja toisen kansalaisuuden valtioon, koska ne yleisimmin määrittävät kaksoiskansalaisuutta. On kuitenkin muistettava, että kaksoiskansalaisten kansalaisuuksien ja asuinvaltioiden suhde voi olla paljon monimutkaisempi, riippuen esimerkiksi kansalaisuuksien määrästä tai asumisen pysyvyydestä ja muodosta (ks. Ronkainen 2005). Näillä tekijöillä on myös merkitystä sille, missä määrin vastaajat ovat valmiita luovuttamaan poliittisia, sosiaalisia ja taloudellisia oikeuksia kaksoiskansalaisille heidän pääasiallisessa asuinvaltiossaan, toisen kansalaisuuden valtiossa tai molemmissa.

Oikeuksien ja velvollisuuksien sitominen asuinvaltioon on ymmärrettävää, koska silloin ne ovat myös aktuaalisesti käytössä ja niillä on merkitystä sekä yksilölle että valtiolle. Sen sijaan kaksoiskansalaisten vaalikelpoisuuteen ja -oikeuteen toisen kansalaisuuden valtiossa suhtauduttiin kielteisemmin. Ero vastaajien suhtautumisessa kaksoiskansalaisten poliittisiin oikeuksiin asuinvaltiossa ja toisen kansalaisuuden valtiossa oli kaikissa väittämässä erittäin merkitsevä ($p < .001$). Toisen kansalaisuuden valtion poliittiseen toimintaan osallistumisen kohdalla vastauksiin tuli myös ha-

Taulukko 5. Suhtautuminen kaksoiskansalaisten sosiaalisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin

	Asuinvaltiossa		Toisen kansalaisuuden valtiossa	
	Kyllä, %	Ei, %	Kyllä, %	Ei, %
Kaksoiskansalaisilla pitäisi olla...				
samanlainen verovelvollisuus kuin muilla kansalaisilla	100,0	0,0	35,1	64,9
samanlainen asevelvollisuus kuin muilla kansalaisilla	91,6	9,4	25,0	75,0
samat oikeudet terveydenhuoltoon kuin muilla kansalaisilla	100,0	0,0	47,8	52,2
samat oikeudet työllistymiseen kuin muilla kansalaisilla	100,0	0,0	64,4	35,6
samat oikeudet julkisiin sosiaalietuuksiin kuin muilla kansalaisilla	96,8	3,2	39,3	60,7
samat oikeudet oppivelvollisuuden säätelyyn ilmaiseen koulutukseen kuin muilla kansalaisilla	100,0	0,0	48,4	51,6

jontaa; erityisesti tutkimukseen osallistuneet kansanedustajat olivat muita vastaajia enemmän vastustavalla kannalla ($p = .037$). Enemmistö vastaajista rajoittaisi kaksoiskansalaisten poliittiset oikeudet toisessa valtiossa vain valtiolliselle tasolle. Heidän asennoitumisessaan näkyy vallitseva periaate, jonka mukaan valtiolliset poliittiset oikeudet seuraavat kansalaisuusstatuksesta, mutta paikallistason poliittisista oikeuksista nauttimiseen ei oikeuta kansalaisuus, vaan paikkakunnalla asuminen (vrt. esim. Soysal 1994).

Tutkittaessa eri organisaatioryhmien välisiä eroja voidaan havaita, että kansalaisjärjestöjen edustajien ja virkamiesten joukosta suurin osa sallisi kaksoiskansalaisille äänioikeuden sekä asuinvaltion että toisen kansalaisuuden valtion vaaleissa, mutta kansanedustajissa oli merkittävästi enemmän niitä, jotka rajoittaisivat äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden vain asuinvaltioon. Myös näkemyksissä kaksoiskansalaisen oikeudesta asettua ehdolle valtiollisissa vaaleissa oli eroja: kansanedustajat olivat useimmin sitä mieltä, että kaksoiskansalainen saisi asettua ehdolle vain asuinvaltiossa, kun taas kansalaisjärjestöjen edustajien enemmistö sallisi vaaliedokkuuden sekä asuinvaltiossa että toisen kansalaisuuden valtiossa. Virkamiesten suhtautuminen puolestaan jakautui tasaisesti edellä mainittujen kahden suhtautumisen kesken. Virkamiehistä löytyivät myös yhtä vaille kaikki ne, joiden mielestä kaksoiskansalaisten ei pitäisi saada asettua ehdolle kummassakaan valtiossa.

Kaksoiskansalaisten sosiaaliset ja taloudelliset oikeudet ja velvollisuudet

Arjessa ja käytäntöinä kansalaisuus on lain ja viranomaistoiminnan säätlemiä hyvinvointikysy-

myksiä, sosiaaliturvaa, koulutusmahdollisuuksia, oikeuksia ja velvollisuuksia tehdä palkkatyötä ja niin edelleen. Poliittisten oikeuksien tavoin myös sosiaaliset kansalaisoikeudet on määritelty laissa, jonka alaisia ja myös suojelemia kaksoiskansalaisetkin ovat. Koulutus-, asunto-, sosiaali- ja työpoliittiset oikeudet ovat laajat ja periaatteellisella tasolla tasa-arvoiset kaikille kansalaisille ja ainakin osittain myös maassa asuville tai oleskeleville ei-kansalaisille.

Tutkimusaineiston perusteella on vaikea sanoa, kuinka paljon vastaajien näkemyksissä heijastuvat uusi kansalaisuuslaki ja sen luotsaama ”sopiiva” suhtautuminen ja kuinka paljon taas vastaajien henkilökohtaiset kannanotot. Kansalaisen oikeuksiin ja velvollisuuksiin suhtautumista kartoittavia vastauksia tarkasteltaessa voi kuitenkin havaita, että tutkimukseen osallistuneiden keskuudessa vallitsee melkoinen yksimielisyys siitä, että kaksoiskansalaisia koskevat samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muitakin kansalaisia. Kaksoiskansalaisten sosiaalisia oikeuksia ja velvollisuuksia koskevien näkemysten aineistossa esiintyvät prosentiosuudet on koottu taulukkoon 5.

Erot vastaajien suhtautumisessa kaksoiskansalaisten sosiaalisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin asuinvaltiossa ja toisen kansalaisuuden valtiossa olivat kaikissa väittämässä erittäin merkitseviä ($p < .001$). Kuten taulukostakin huomataan, oikeudet ja velvollisuudet haluttiin sitoa asuinvaltioon. Samansuuntainen suhtautuminen näkyi myös avoimissa vastauksissa: ”Sosiaaliset ja taloudelliset oikeudet kuuluvat ihmiselle siitä maasta, johon hän maksaa verot (asuinmaan)” (kansanedustaja, mies).

Osa vastaajista oli valmis sallimaan kaksoiskansalaisille sosiaaliset ja taloudelliset oikeudet ja

asettamaan heille kansalaisvelvollisuuksia myös toisen kansalaisuuden valtiossa, vaikkakin suurempi osa vastusti ajatusta. Vastaajien näkemyksissä sosiaalisen yhteisön jäsenyys kytkeytyi asuinpaikkaan, mutta yhteyttä ei kuitenkaan pidetty niin rajoittavana, ettei se jossakin määrin sallisi myös kahteen yhteiskuntaan kiinnittymistä. Sosiaalisten kansalaisoikeuksien ja -velvollisuuksien kohdalla eri organisaatioita edustavien vastaajien näkemykset eivät juuri eronneet toisistaan. Ainoastaan vastauksissa väittämään ”Kaksoiskansalaisilla pitäisi olla samat oikeudet julkisiin sosiaali-etuuksiin kuin muilla kansalaisilla (asuinvaltiossa)” oli eroa siten, että kansalaisjärjestöjä edustavat vastaajat olivat muita useammin väittämän kanssa samaa mieltä ja kansanedustajat taas eri mieltä ($p = .023$).

Suurin osa vastaajista piti oikeutta työllistymiseen valtiokansalaisuudesta riippumattomana asiana. Vaikka vastaajat yleisellä tasolla suhtautuivatkin kielteisesti työvoimapolitiisiin syihin kansalaisuuden mitätöinnin mahdollisena perusteluna, Suomessa käyty julkinen keskustelu odotettavissa olevasta työvoimapolusta näkyi vastauksissa, sillä 64,8 prosenttia vastaajista sallisi kaksoiskansalaisuuden maahanmuuttajille, joiden työvoimaa tarvitaan. Vastaajista peräti 72,9 prosenttia näki kaksoiskansalaiset tärkeässä roolissa Suomen tulevaisuuden työvoimapolitiikassa:

”[Kaksoiskansalaisuus] edistää maahanmuuttajien asettautumista Suomeen, lisää Suomen houkuttelevuutta kilpailussa työvoimasta.” (Kansalaisjärjestön edustaja, nainen.)

”Ulkosuomalaisista nuorempi ja tuleva polvi voisi olla työvoima- ja opiskelijapotentialia Suomelle.” (Valtionhallinnon viranhaltija, mies.)

Asennoitumista kaksoiskansalaisuuteen mahdollisen työvoimapolun yhtenä ratkaisuna mitattiin lomakkeessa usealla väittämällä, joista muodostettiin ”kaksoiskansalaiset työvoimana” -summamuuttuja. Summamuuttujaan sisällytettiin väittämät ”Kaksoiskansalaisuus pitäisi myöntää maahanmuuttajille, joiden työvoimaa tarvitaan”, ”Kaksoiskansalaiset ovat tärkeässä roolissa Suomen nykyisessä työvoimapolitiikassa” ja ”Kaksoiskansalaiset ovat tärkeässä roolissa Suomen tulevaisuuden työvoimapolitiikassa” (Cronbachin alfa = .81). Summamuuttujan keskiarvo koko aineistossa oli 2,15 ja keskihajonta ,92 asteikolla 1–4, jossa 1 = täysin samaa mieltä ja 4 = täysin eri mieltä. Vastaajat olivat melko pitkälti sitä mieltä, että kaksoiskansalaisuuden työvoimapolitiittis-

ta merkitystä ei ole syytä väheksyä, mutta erityisesti tutkimukseen osallistuneet kansalaisjärjestöjen edustajat olivat haluttomia alistamaan kansalaisuusksymyksen talouden ja työmarkkinoiden säätelyyn ja määrittelemään kaksoiskansalaisuutta työvoimapolitiikan kehyksessä. Virkamiehet puolestaan olivat valmiimpia tähän ($p = .017$). Ainakin kulttuurisen puheen tasolla kansalaisuuteen liittyy usein vahva humanistinen lataus, jolloin ei ole eettisesti korrektia puhua oikeuksista vain sellaisille, joista on taloudellista hyötyä yhteiskunnalle.

Päätelmiä

Tutkimukseen osallistuneet suhtautuivat kaksoiskansalaisuuteen pääosin positiivisesti. Tutkimusta sävytti kuitenkin suuri vastauskato, joka ilmeni osaltaan paitsi kiinnostuksen myös kokemuksen ja tietojen puutteena. Ilmiön ajankohtaisuuden vuoksi tätä voidaan pitää yllättävänä tuloksena. Tutkimuslomaketta pidettiin osin vaikeaselkoisena, mistä osasy lankeaa tämän artikkelin kirjoittajille. Toisaalta se kertoo myös siitä, kuinka selkiytymättömästä ja moniulotteisesta asiasta kaksoiskansalaisuudessa on kyse.

Suomessa suoritettu kysely oli osa kansainvälistä vertailevaa tutkimusta, johon osallistui kahdeksan maata ($n = 972$). Kaksoiskansalaisuuteen suhtauduttiin kaikissa maissa positiivisesti, joskin Virossa, jossa kaksoiskansalaisuus on pääsääntöisesti kiellettyä, asennoituminen oli yleisesti muita kielteisempää. Virossa nousi esille myös se, että kaksoiskansalaisuutta pidettiin erityisesti lojaalisuusuhkana, johtuen todennäköisesti maan suuresta venäläisvähemmistöstä. Kaikissa muissa maissa kaksoiskansalaisuus hyväksytään varsin yleisesti, joskin Saksassa siihen kiinnittyy selviä rajoitteita. Isossa-Britanniassa, Portugalissa, Saksassa, Ranskassa ja Kreikassa kaksoiskansalaisuus näyttäytyi erityisesti vähemmistöjen oikeuksien turvaajana, joskin Kreikassa siihen yhdistettiin myös etnisiä perusteita. Virossa ja Israelissa kaksoiskansalaisuus korostuu saman veren ja juurien omaavien protektionistiseksi oikeudeksi ja Israelissa se määrittyy erityisesti juutalaisuuden kautta. Suomalaisten vastaajien asennoituminen näkyi eri maiden vertailussakin positiivisena. Vaikka suhtautumisessa voidaan nähdä myös etnisiä perusteita, kaksoiskansalaisuus nähtiin toisaalta myös kulttuuria rikastavana tekijänä.

Suomessa kaksoiskansalaisuus laajasti hyväksytynä on suhteellisen uusi, tuntematon, harvinaisen ja harmitonkin ilmiö. Koska siihen suhtautaan myös kansainvälisesti yhä myönteisemmin ja koska kaksoiskansalaisia on Suomessa vielä vähän, on siihen asennoituminen positiivisesti ongelmatonta. Kenties tämän vuoksi tutkimukseen osallistuneet olivat melko valmiita määrittelemään kaksoiskansalaisuuden myönteisillä tavoilla. Suhtautuminen on myös yhteensopivaa paitsi Suomen viralliselle kansalaisuuspolitiikalle myös tulevaisuuden linjauksille aktiivisesta ja monimuotoisemmin määrittävästä kansalaisuudesta. Toisaalta tutkimukset ovat osoittaneet, että perinteiset näkemykset erilaisuutta vieroksuva, kansallisuuteen ja kulttuuriin sidotusta Suomen kansalaisuudesta ovat edelleen näkyviä arjen käytännöissä, joissa maahanmuuttajat ja erilaisiksi mielletyt voidaan nähdä uhkaksi ja sulkea täyden kansalaisuuden ulkopuolelle (Jasinskaja-Lahti & al. 2002; Pitkänen & Kouki 1999; Forsander 2002). Iso osa Suomessa asuvista kaksoiskansalaisista on tähän asti ollut monikansallisten perheiden lapsia, jotka ovat hyvin ”suomalaisia”: heidän vanhemmistaan yleensä toinen on suomalainen, he ovat käyneet koulunsa ja asuneet pitkään Suomessa ja puhuvat suomea äidinkielenään (Ronkainen 2005; Harinen & Ronkainen 2003). Jos kaksoiskansalaisia alkaisi jossain vaiheessa olla niin paljon, että ”suomalaisuuden” järjestys olisi uhattuna, suhtautuminen saattaisi muuttua torjuvammaksi.

Yhteiskuntaelämä on aina jossain määrin kamppailua rajallisista resursseista, ja yhteisen hyvän jakamisen sekä yhteisön jäsenyyden perusteista käydään ajoittain kiivastakin keskustelua. Kansainvälisen muuttoliikkeen nähdään usein lisäävän tämän kamppailun intensiteettiä, koska rajojen yli muuttavat liikkuvat yleensä hyvän tai paremman toivossa (Enzensberger 2003, 26–28). Yleisessä keskustelussa suomalainen hyvinvointi katsotaan suomalaisten itsensä rakentamaksi ja ansaitsemaksi, eikä yhteisestä kakusta riitä kaikkien mielestä jaettava ”liian myöhään tulleille” (Bauman 1996). Myös Suomen korkea verotus puhuttaa ja nostattaa ajoittain moraalista närkästystä verovarojen jakamisesta henkilöille, jotka eivät ole olleet tarpeeksi mukana hyvinvointitalkoissa.

Kaksoiskansalaisuuskeskustelun yhteydessä on joskus puhuttu ”hyvinvointishoppailusta” (Joppke 2001, 52), johon käsitteenä liitetään vahva moralisoiva sävy. Periaatteessahan kaksoiskansa-

laisuus voi mahdollistaa kansalaisen oikeuksien hyödyntämisen yhdessä valtiossa ja kansalaisvelvollisuuksien välttelemisen toisessa (Ronkainen 2005; L 359/2003, 35. §). Yksittäiset vastaajat esittivätkin näkemyksiä siitä, että kahden valtion jäsenyys saattaa aiheuttaa esimerkiksi sosiaalisten etuuksien väärinkäyttöä tai lisätä rikollisuutta erityisesti itärajalla. Rikoksiin syyllistyneiden kohdalla kaksoiskansalaisuuteen suhtauduttiin varauksellisesti, sillä rikoksiin syyllistyneen ei-kansalaisen voi karkottaa maasta, mutta vakavankin rikoksen tehneestä kaksoiskansalaisesta ja hänen elatuksestaan on Suomessa pidettävä huolta.

Yleisesti tutkimukseen osallistuneet vastaajat olivat kuitenkin valmiita myöntämään kaksoiskansalaisille jopa kaksoisoikeuksia. Kaksoisoikeudet tulevat merkityksellisiksi erityisesti henkilöille, jotka asuvat, työskentelevät ja hallitsevat omaisuutta usean valtion alueella. Poliittisiin oikeuksiin liittyvänä kaksoiskansalaisuuden uhkana on pidetty sitä, että ”vieraan” valtion kansalaiset voivat osallistua täysivaltaisina poliittiseen päätöksentekoon. Vastaajat eivät kuitenkaan nähneet tätä isona ongelmana. Myös yhteiskunnan katsottiin hyötyvän kaksoiskansalaisista sekä henkisesti että materiaalisesti. Kaksoiskansalaisuudella nähtiin olevan tietty rooli esimerkiksi tulevaisuuden kansainvälistyvillä ja dynaamisemmiksi muuttuvilla työmarkkinoilla. Osa vastaajista näki sen myöntämisen auttavan suomalaisen yhteiskunnan muuttumista avoimemmaksi, parantavan maahanmuuttajien integroitumista ja lisäävän Suomen ”houkuttelevuutta” kovenevassa ja kansainvälistyvässä kamppailussa korkeasti koulutetusta työvoimasta.

Ennen kaksoiskansalaisuuden avoimemmin hyväksyvän lain voimaantuloa Suomessa keskusteltiin paljon mahdollisista kansallisen identiteetin ja ”juurien” tunnistamisen ongelmista, joita mooneen maahan ja kansaan kiinnittymisen uskottiin aiheuttavan. Ferdinand Tönniesin (1979) määritelmän mukaan lainsäädäntö on sosiaalisen tahdon ilmausta, ja vaikka se pyrkiikin eriytymään kulttuurin ja kollektiivisen tavan vaatimuksista, se joutuu myös usein mukautumaan niihin (Kovero 2004, 153). Niinpä esimerkiksi suomalaisessa kansalaisuuslaissa on viittauksia suomalaisen identiteettiin ja ”riittäviin siteisiin”, ja tällaisten ehtojen täytyessä kaksoiskansalaisuuden saaminen on yksinkertaisempaa kuin täysin ”vieraiden” kohdalla. Vastanneiden kansanedustajien, viranomaisten ja kansalaisjärjestöimijöiden suhtau-

tumisessa voi tunnistaa samansuuntaista tendenssiä: yleisellä tasolla kaksoiskansalaisuuteen suhtaudutaan suopeasti, mutta ulkosuomalaiset nostetaan paikoitellen erityiskohtelua ansaitseviksi erityistapauksiksi. Tutkimukseen osallistuneet miehet suhtautuivat yleisellä tasolla kriittisemmin kaksoiskansalaisuuden avoimeen hyväksymiseen ja halusivat liittää sen ulkosuomalaisiin ja suomalaisiin sukujuuriin useammin kuin naiset.

Myönteinen asennoituminen kaksoiskansalaisuuteen venyttää suomalaisen yhteiskuntaan kuulumisen rajoja ja irrottaa kansalaisuuden ainakin osittain sen juuriin ja vereen kytketyistä identiteettisiteistä ja kansallisuuden korostamisesta (vrt. Harinen 2000). Esimerkiksi Gerard Delanty (2000) on todennut, että nykyisin kansalaisuutta määrittää pikemmin asuinpaikka kuin kansallinen ja etninen yhtenäisyys. Tämä näkyi myös artikkelin pohjana olleessa tutkimuksessa. Asuinpaikasta tulee tässä kontekstissa erityisen vahva kansalaisuuden determinantti: globaalin maailman lokaalit paikannukset nähdään entistä tärkeämmiksi kansalaisuuden todeksi tulemisen areenoiksi. Tässä prosessissa kansalaisuus muuttuu toisaalta selkeämmäksi ja avoimemmaksi, toisaalta joustavuudessaan myös käytännön tasolla monimutkaisemmaksi.

Koska kaksoiskansalaisuus rikkoo normin, sitä yleensä lähestytään ongelmaretoriikalla. Kaksoiskansalaisuus normittomuuden tilana näyttää

olevan jotain, joka on hallittava (ks. Aleinikoff & Klusmeyer 2002, 22). Tutkimukseen osallistuneiden suomalaisten poliitikkojen, virkamiesten ja järjestötoimijoiden asennoitumisessa kaksoiskansalaisuuteen hallitseva orientaatio on myönteinen, joskin suhtautuminen vaihtelee. Tutkimusaineisto ei mahdollista yleistä, mutta järjestökentällä toimivien henkilöiden suhtautuminen näyttää olevan muita ryhmiä ihmis- ja arkilähtöisempää, luonnollistavaa ja orientaatioltaan kosmopoliittista. Kolmannen sektorin toimijat ovat monessa suhteessa muita ryhmiä sallivampia eivätkä aseta kaksoiskansalaisuudelle niin tiukkoja kriteereitä ja rajoja kuin muut. Vastaajat ovatkin monessa kohdin katsoneet ilmiötä omasta positiostaan ja tehtäväkentästään käsin: kansanedustajat poliittisesta äänestäjä-näkökulmasta ja järjestötoimijat taas ihmisoikeuksien ja humanismin perspektiivistä. Kansanedustajat halusivat rajoittaa kaksoiskansalaisten poliittisia oikeuksia toisessa valtiossa muita toimijaryhmiä useammin. Monimutkaistuvia käytäntöjä ja tilanteita heijastanee tutkimusaineistossa paikoin esille tullut joidenkin virkamiesten suhtautuminen kaksoiskansalaisuuteen: osa tutkimukseen osallistuneista viranomaisista otti kaikkein kriittisimmän kannan, mikä voi olla seurausta siitä, että kaksoiskansalaisuuteen liittyvät käytännön ongelmat näkyvät erityisesti juuri heidän työssään.

TIIVISTELMÄ

Jussi Ronkainen & Päivi Harinen & Juhani Rautopuro & Pirkko Pitkänen: Kahden valtion kansalaiset. Kansanedustajien, viranomaisten ja kansalaisjärjestötoimijoiden näkemyksiä kaksoiskansalaisuudesta

Kesäkuussa 2003 Suomessa tuli voimaan uusi kansalaisuuslaki. Sen tärkein uudistus oli ns. moni- tai kaksoiskansalaisuuden laajempi hyväksyminen. Analysoimme tässä artikkelissa suomalaisten kansanedustajien, valtionhallinnon viranhaltijoiden ja keskeisissä kansalaisjärjestöissä toimivien henkilöiden näkemyksiä kaksoiskansalaisuudesta. Etsimme vastausta kysymykseen: Kuinka kansalaisuusasioiden parissa toimivat henkilöt suhtautuvat yksilön mahdollisuuteen olla sekä Suomen että jonkin toisen valtion kansalainen? Määrittelimme kansalaisuuden oikeudellisen aseman lisäksi poliittisen, taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen yhteisön jäsenyydeksi sekä tasa-arvoisia integroitumisen ja osallistumisen mahdollisuuksia edellyttäväksi asemaksi.

Yleisesti ottaen kansanedustajat, viranomaiset ja kansalaisjärjestötoimijat suhtautuivat kaksoiskansalaisuuteen myönteisesti ja uuden kansalaisuuslain luotusaaman linjan mukaisesti. He olivat valmiita myöntämään kaksoiskansalaisille jopa kaksoisoikeuksia ja yhteiskunnan katsottiin hyötyvän heistä sekä henkisesti että materiaalisesti. Suhtautuminen kuitenkin vaihteli, sillä vastaajat olivat monessa kohdin katsoneet ilmiötä omasta positiostaan ja tehtäväkentästään käsin: kansanedustajat poliittisesta äänestäjä-näkökulmasta ja järjestötoimijat taas ihmisoikeuksien ja humanismin perspektiivistä. Osa valtionhallinnon viranhaltijoista otti ongelmalähtökohdan, mikä voi olla seurausta siitä, että kaksoiskansalaisuuteen liittyvät käytännön vaikeudet näkyvät erityisesti juuri heidän työssään. Vastaajien yleinen tietämys kaksoiskansalaisuuteen liittyvistä asioista oli paikoin riittämätöntä. Tällä on ollut todennäköisesti vaikutusta myös suhteellisen alhaiseen vastausprosenttiin.

KIRJALLISUUS

- AFIFI, ABDELMONEM & CLARK, VIRGINIA: *Computer-Aided Multivariate Analysis*. London: Chapman & Hall, 1996
- ALASUTARI, PETRI & RUUSKA, PETRI: *Post-patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 1999
- ALEINIKOFF, THOMAS ALEXANDER & KLUSMEYER, DOUGLAS (eds): *Citizenship Policies for an Age of Migration*. Washington, D.C.: Migration Policy Institute, 2002
- ALKULA, TAPANI & PÖNTINEN, SEPPO & YLÖSTALO, PEKKA: *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. Porvoo: WSOY, 1994
- ANTTONEN, ANNELI: *Vocabularies of Citizenship and Gender: Finland*. *Critical Social Policy* 18 (1998): 3, 355–373
- BAUMAN, ZYGMUNT: *Postmodernin lumo*. Tampere: Vastapaino, 1996
- BLOMBERG-KROLL, HELENA: *Kosta vad det kosta vill? Attitydmönster och attitydförändringar hos befolkning och eliter beträffande välfärdstjänsten i nedskärningarnas tid*. Helsingfors, 1999
- DELANTY, GERARD: *Citizenship in a global age – Society, culture, politics*. Buckingham: Open University Press, 2000
- ENZENSBERGER, HANS MAGNUS: *Suuri muutto – 33 merkintää*. S. 21–49. Teoksessa: Lehtonen, M. & Löytty, O. (toim.): *Erialaisuus*. Tampere: Vastapaino, 2003
- FORSANDER, ANNIKA: *Globalizing capital and labor – old structures, new challenges*. P. 81–118. In: Forsander, A. (ed.): *Immigration and Economy in the Globalization Process: The Case of Finland*, *Sitra Reports Series* 20, < <http://www.sitra.fi/eng>>, 2002
- GORDON, TUULA & HOLLAND, JANET & LAHELMA, ELINA: *Making Spaces: Citizenship and Difference in Schools*. London: Macmillan & New York: St. Martin's Press, 2000
- HALLITUKSEN ESITYS UUDEKSI KANSALAIUSLAIKSI 235/2002
- HANSEN, RANDALL & WEIL, PATRICK (eds): *Dual Nationality, Social Rights and Federal Citizenship in the U.S. and Europe*. New York: Berghahn Books, 2002
- HARINEN, PÄIVI: *Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta, kansalaisuudesta ja kansallisuudesta*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry., 2000
- HARINEN, PÄIVI: *Young Dual Citizens – People of the Third Space*. *Young* 3 (2001), 29–42
- HARINEN, PÄIVI & RONKAINEN, JUSSI: *Matkalaukku ja pari kolme passia. Kaksoiskansalaisuus yhteiskunnallisen jäsenyyden muotona*. S. 302–343. Teoksessa: Harinen, P. (toim.): *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry., 2003
- HARINEN, PÄIVI & PITKÄNEN, PIRKKO & SAGNE, SILVAIN & RONKAINEN, JUSSI: *Multiple Citizenship as a Current Challenge for Finnish Citizenship Policy. Tutkimusprojektin Dual Citizenship, Governance and Education: A Challenge to the European Nation-State ensimmäinen tutkimusraportti. Julkaistaan vuoden 2005 aikana*, 2005
- HARKNESS, JANET A. & VAN DE VIJVER, FONS J. R. & MOHLER, PETER PH.: *Cross-Cultural Survey Methods*. New Jersey, Hoboken: John Wiley & Sons Inc., 2003
- HAUTANIEMI, PETRI: *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry., 2004
- JACKSON, VICKI C.: *Citizenship and Federalism*. P. 127–182. In: Aleinikoff, T. A. & Klusmeyer, D. (eds): *Citizenship Today. Global Perspectives and Practices*. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2001
- JASINSKAJA-LAHTI, INGA & LIEBKIND, KARMELA & VESALA, TIINA: *Rasismi ja syrjintä Suomessa: maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus, 2002
- JOPPKE, CHRISTIAN: *Alien Rights in the U.S., Germany and the EU*. P. 36–62. In: Aleinikoff, T. A. & Klusmeyer, D. (eds): *Citizenship Today. Global Perspectives and Practices*. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2001
- KANSALAISVAIKUTTAMISEN POLITIIKKAOHJELMA. Oikeusministeriö, 2005
- KOVERO, SEPPO: *Puhdas, soveltava ja empiirinen: Ferdinand Tönniesin ”erityisen sosiologian järjestelmä”: mies, teoria ja tulkinat*. Joensuun yliopisto: Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan julkaisu- ja 68, 2004
- KUOSMA, TAPIO: *Uusi kansalaisuuslaki*. Helsinki: Lainvoima, 2003
- LEPOLA, OUTI: *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttajapoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000
- LEPOLA, OUTI: *Does immigration challenge the Finnish nation?* In: Castrén, A.-M. & Lonkila, Markku & Peltonen, Matti (eds): *Between sociology and history: essays on microhistory, collective action, and nation-building*. Helsinki: Finnish Literature Society, 2004
- MARTIN, DAVID A. & HAILBRONNER, KAY (eds): *Rights and Duties of Dual Nationals: Evolution and Prospects*. The Hague/London/New York: Kluwer Law International, 2003
- MEHTA, CYRUS R. & PATEL, NITIN R.: *SPSS: SPSS Exact Tests 7.0. for Windows*. Chicago: SPSS, 1996
- NUMMENMAA, TAPIO & KONTTINEN, RAIMO & KUUSINEN, JORMA & LESKINEN, ESKO: *Tutkimusaineiston analyysi*. Porvoo: WSOY, 1997
- PITKÄNEN, PIRKKO & KOUKI, SATU: *Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä*. Helsinki: Edita, 1999
- PITKÄNEN, PIRKKO & KOUKI, SATU: *Meeting Foreign Cultures: A Survey of the Attitudes of Finnish Authorities Towards Immigrants and Immigration*. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28 (2002): 1, 103–118
- RONKAINEN, JUSSI: *Monikansalaisuus. Tutkimus kaksoiskansalaisista Suomen kansalaisina*. Julkaisema-

- ton lisensiaatintutkimus. Joensuun yliopisto, sosiologian laitos, 2005
- RUOSTETSAARI, ILKKA: Vallan ytimessä. Tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä. Helsinki: Gaudeamus, 1992
- SIEGEL, SIDNEY & CASTELLAN, N. JOHN JR.: Nonparametric Statistics for the Behavioral Sciences. New York: McGraw-Hill, 1989
- SOYSAL, YASEMIN NUHOGLU: Limits of Citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe. Chicago and London: University of Chicago, 1994
- SUOMEN KANSALAISUUSLAKI 359/2003
- TÖNNIES, FERDINAND: Gemeinschaft und Gesellschaft: Grundbegriffe der reinen Soziologie. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1979.